

XX ASR OZARBAYJON ADABIYOTIDA GANJAVIY OBRAZI TASVIRI

O‘RAZBAYEVA Mahbuba,

*Nizomiy nomidagi TDPU dotsenti,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa
doktori, PhD*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Ozarbayjon adabiyotida buyuk shoir va mutafakkir Nizomiy Ganjaviy obrazining yaratilishi haqidagi fikrlar bayon qilindi. Iste’dodli yozuvchisi Muhammad Said O‘rdubodiyning “Qilich va qalam” romanida tasvirlangan Nizomiy Ganjaviy obrazi tahlil qilinib, romandan keltirilgan misollar bilan dalillandi.*

Kalit so‘zlar: *Nizomiy Ganjaviy, qilich, qalam, ozarbayjon shoiri, vatanparvar, shoir, urush, adabiyot, ijtimoiy hayot.*

ОБРАЗ ГЯНДЖЕВИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ XX ВЕКА

УРАЗБАЕВА Махбуба

*Доцент ТГПУ им. Низами,
философия в филологических науках
доктор философии*

Аннотация: *В данной статье изложены мысли о создании в азербайджанской литературе образа великого поэта и мыслителя Низами Гянджеви. Образ Низами Гянджеви, изображенный в романе “меч и перо” талантливого писателя Мухаммада Саида Ордубади, был проанализирован и подтвержден примерами из романа.*

Ключевые слова: *Низами Гянджеви, меч, перо, азербайджанский поэт, патриот, поэт, война, литература, общественная жизнь.*

DESCRIPTION OF THE CHARACTER OF GANJAVI IN XX- CENTURY AZERBAIJAN LITERATURE

URAZBAYEVA Mahbuba,

*associate professor of TSPU named after
Nizomi, philosophy of philology
doctor, Ph.D*

Annotation: *In this article, the views on the creation of the image of the great poet and thinker Nizami Ganjavi in Azerbaijani literature were described. The image of Nizami Ganjavi depicted in the novel "Sword and Pen" by the talented writer Muhammad Said Ordubadi was analyzed and proved with examples from the novel.*

Key words: *Nizami Ganjavi, sword, pen, Azerbaijani poet, patriot, poet, war, literature, social life.*

Buyuk shoir va mutafakkir Nizomiy Ganjaviy nafaqat Ozarbayjon, balki butun Sharq xalqlari adabiyotining yetuk namoyandalaridan biridir. U o‘zi yaratgan bebaho xazina – besh dostoni bilan xamsachilik an’anasiga asos soldi. Nizomiy ana’anasini davom ettirib “Xamsa” yaratgan shoirlar undan ilhom olib o‘zlariga ustoz deb bilganlar. Nizomiydan keyin garchi xamsachilik an’ana tusini olib, ko‘plab asarlar yaratilgan bo‘lsada, “Nizomiy panjasiga panja urish” buyuk allomalar – Xusrav Dehlaviy, Abdurahmon Jomiy va Hazrat Navoiyga nasib etdi. Ular yaratgan “Xamsa”lar jahon adabiyoti durdonalari qatoridan joy oldi.

Shoir ijodi ko‘plab alloma shoirlar uchun chinakam ilhom manbai bo‘ldi. Buyuk ozar shoirlari Imomiddin Nasimiy, Human Tabriziy, Fuzuliy asarlarida Nizomiy Ganjaviyga xos ruh seziladi. Ganjaviyning “Panj ganj”ida ilgari surilgan odil va xalqparvar hukmdorlar, sof muhabbarning g‘alabasi va uning buyukligi, insoniy go‘zallik madhi Imomiddin Nasimiy, Human Tabriziy, Fuzuliy ijodining ham asosiy motivlaridan biridir. Bundan anglashiladiki, mazkur ijodkorlar Ganjaviy asarlarini, mutafakkir – Ganjaviy ijodiga xos yaratuvchanlikni, dostonlarida ilgari surilgan mavzularni chuqur o‘rgangan hamda unga ergashgan.

Shuni alohida ta’kidlash zarurki, nafaqat Nizomiy ijodidan ilhomlanish, balki uning badiiy siymosini yaratish borasida ham izlanishlar yuzaga kela boshladi. Bu jarayon ayniqsa, XX asr ozarboyjon adabiyotida izchil tus ola boshladi. Shu jahatdan Muhammad O‘rdubodiy, Samad Vurg‘un va boshqa ijodkorlarning asarlari xarakterlidir. Samad Vurg‘unning “Farhod va Shirin”i, Muhammad O‘rdubodiyning “Qilich va qalam” romani, keyinchalik yaratilgan “Vaqif” dramasi, “Nizomiy”, “Ozarbayjon”, “Fitna” kabi asarlarda Nizomiy obrazining rang-barang tasvirlarini uchratamiz. Mazkur asarlar o‘zining badiiy jihatdan mukammalligi va Nizomiy obrazini yaratishdagi o‘ziga xosliklari bilan ham ajralib turadi. Biroq bu asarlarning aksariyati o‘zbek tiliga tarjima qilinmagan. Faqat Nizomiy “Xamsa”si va Muhammad O‘rdubodiyning “Qilich va qalam” romani bilan tanishish imkoniyatiga ega bo‘lamiz xalos. “Qilich va qalam” romani o‘zbek tiliga Nazira Alieva hamda Muhsin Hamidov tomonidan tarjima qilingan. Asar 1969-1970-yillarda ikki qismdan iborat kitob shaklida nashr qilinib, romanda Nizomiy Ganjaviyning hayot yo‘li va ijodi zo‘r mahorat bilan ochib beriladi. Biz bu asarda Ganjaviyni nafaqat shoir, balki

o‘z xalqining tinchligi uchun kurashayotgan vatanparvar obraz sifatida ham ko‘ramiz. O‘spirin Ilyosning hayoti notinch, urushlar muntazam davom etayotgan, hukmdorlar taxt uchun ayovsiz kurashayotgan davrda kechadi. M.O‘rdubodiy Ilyos obrazi orqali shu davr Ganja shahridagi ijtimoiy hayotni qalamga olgan. Ganja aholisining qiyinchiliklari, ularning boshiga yog‘ilayotgan doimiy fojialar, amaldorlarning soxtakorliklari va bunga qarshi oddiy xalqning isyoni mahorat bilan yoritilgan. Roman ozarbayjon hukmdori Jahon Pahlavon – Otabek Muhammadning taxtga o‘tirishi va Tabriz hamda Mog‘orani qo‘lga kiritgani haqidagi “buyuk” g‘alabasi bilan boshlanadi. Ammo xalq g‘oliblarni bayramona kutib olishga shoshilayotgani yo‘q. Ular uylaridan zo‘rlab chiqarilgan, yirtiq-yamoq kiyimdagilar kiyimlarini yangi liboslarga majburan almashtirgan, yangi kiyimi yo‘qlar uylariga qamal qilingan edi. Chopar olib kelgan xabarga ko‘ra barcha xalq yuzida tabassum bilan g‘oliblarni kutib olishi, ularga hurmat va ehtirom ko‘rsatishi lozim. Ammo bu g‘alaba oddiy xalqqa shodlik va bayram kayfiyatini bera olmadi. Chunki xalq o‘zaro ichki urushlardan charchagan, urushlar ularni yaqinlaridan judo qilgan: birining aka-ukasi, ota-onasi yoki qarindosh-urug‘lari urush tufayli halok bo‘lishgan; ocharchilik avj olib, ba‘zi uylarda amal-taqal qozon qaynasa, ba‘zi oilalarda ochlik hukmronlik qilayotgan bir davr edi. Xalqdagi bu kayfiyatni faqatgina yosh Ilyos va uning do‘sti Faxriddingina anglay oldi. Roman davomida bu ikki do‘st umidsizlikka uchragan xalqni uyg‘otishga, ularni bir maqsad sari birlashtirishga urinadi. Oddiy xalq va ilm ahliga bo‘layotgan adolatsizliklar va nohaqliklarga qarshi biri “qilich” va biri “qalam” bilan kurash olib boradi. Asarni o‘qish jarayonida kitobxonda savol tug‘iladi. Qilich ustun bo‘lishi kerakmi yoki qalam? Va bu savolga yosh Ilyos tomonida javob beriladi. “Afsuski, men qilich va nayza ishlatish hunaridan bexabarman. Shuning uchun ham senga bir maslahat bermoqchiman. Qilich va nayza ishlatishga, kamondoqlik bilan mashg‘ul bo‘lishga havasing bor ekan, shularni yaxshi o‘rgan. Men ham qalam tebratishda yuksak martabaga erishmoqqa harakat qilaman. Bularning har ikkalasi ham bizlar uchun zarurdir”.¹ Ilyos – Nizomiy tilidan aytilgan bu jumlar asar syujeti davomida yetakchilik qiladi. Faxriddin qilich egasi bo‘lsa, Ilyos qalam sohibi. Bu ikki do‘st bir butun bo‘lib harakat qiladi. Yozuvchi shohlik uchun qilich va qalam tarozining ikki pallasidek teng bo‘lishi kerakligini, qilich qalamdan ustun bo‘lolmasligiga ishora qiladi. Qilichni mahorat bilan ishlatgan hukmdorlarning barchasi ham adolatli bo‘lmasligi, ularning g‘alabalari faqatgina Otabek Muhammad dastlabki g‘alabasi singari murdalar ustiga qurilishi mumkinligini nazarda tutadi. Asarda hukumatning urush siyosatiga qarshi qalam bilan kurashayotgan Pir Usmon ko‘chasiidagi Mahsatiy xonimning uyi amaldorlar amri bilan toshbo‘ron qilinadi.

¹ Ўрдубодий М. Қилич ва қалам. – Тошкент.: Фафур Фулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1970. 8 б.

Qilich ustunlik qilib yana Ganjada tartibsizlik va zo‘ravonliklar avj oladi. Qilich qachon qalam bilan birlashsagina ezgu maqsad sari yo‘nalishi voqealar davomida anglashilib boradi.

Bilamizki, har qanday tarixiy shaxs siymosi, tarixiy asar albatta, tarix haqiqatlariga asoslanib yaratiladi. Bu tipdagi asarlarda tarixiy voqelik qachonki badiiy haqiqatga aylansagina o‘z qimmatiga ega bo‘ladi. Muhammad O‘rdubodiy ham “Qilich va Qalam” asarni yaratishda tarixiy asoslarga tayangan. Bunda eng yaxshi va ishonchli manba Nizomiy Ganjaviyning asarlari hisoblanadi. Ko‘rinadiki, yozuvchi Muhammad O‘rdubodiy ham Ganjaviyning asarlaridan ta’sirlangan va Ganjaviy obrazini yaratishda uning “Panj ganj”iga qayta-qayta murojaat qilgan. “Xamsa” dostonlarida ilgari surilgan g‘oyalar asosida Ilyos – Nizomiy obrazi orqali qayta jonlantirilgan. Shunga ko‘ra Nizomiy Ganjaviy o‘zining “Panj ganj”ida ilgari surgan g‘oyalar va mavzularning aksariyati romanda Ilyos obrazida gavdalantirilgan.

Xulosa sifatida shuni e’tirof qilish kerakki, yozuvchi Ganjaviyni nafaqat buyuk shoir, balki o‘z xalqi taqdirini oldindan ko‘ra oladigan vatanparvar, uning tinch va osuda yashashi uchun kurashayotgan xalqparvar obraz sifatida tasvirlangan. Shu bois Ganjaviy go‘zal insoniy fazilatlari bilan ko‘z oldimizda namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Ўрдубодий М. Қилич ва қалам. – Тошкент.: Фафур Гулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1970. 488 б
2. Pardaeva Nigora BILINGUALPOET – ANBAR OTIN. Актуальное в филологии. № 3 2021/6/11
3. Omanova M.A. Updating views on literary heroes and glory in the novels of the period of independence //Novateur publications JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal. Volume 6, ISSUE 10, Oct. 2020 - P 415-419. (Impact Factor – 7.223).
4. Omanova M.A., Якубов И.А. The place of traditional motives and symbols in the plot and composition of national novels // Journal of critical reviews. Malaysiya. 2020. - P. 2903-2910.
5. A. Yakubov, G.F.Atabaeva, “Humanizm In The Novel Of”. Актуальные Проблемы Тюркологии: Россия И Тюрко-Мусульманский Мир, 2021
6. G Atabayeva, “The sign content of “FFU” novel” Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 2022
7. Kalandarova D. “Attitude to uzbek folklore in the research of karl reichl”. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.5 (2021): 500-503.

8. Kalandarova D. “Issues of Uzbek Folklore and its Research in Germany”. *Journal of Positive School Psychology* 6.9 (2022): 4395-4398.
9. M.N.Kadirova. The Need For Improving The Methodology Of Teaching Folklore. International Scientific-Online Conference: Intellectual Education technological Solutions And Innovative Digital Tools. Netherlands.
10. Mashkhura Kadirova. "The Need For Improving The Methodology Of Teaching Folklore In Distance Learning" Lecturer, Department of Uzbek language and literature of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Uzbekistan,
11. Ўразбаева М. Аёл характери ни очишда бадиий нутқнинг ўрни. GOLDEN BRAIN. 2023, 193-199 б.
12. О‘разбайева М. XX asr ozarbayjon adabiyotida Ganjaviy obrazi tasviri. Nizomiy Ganjaviy va xamsachilik an’anasi nomli ilmiy konferensiya materiallari to‘plami. – Toshkent. 2024 -yil.
13. Kahramanov, K. (2023). Naim Karimov Is A Literary Scholar, Scholar And Critic. *Rivista Italiana di Filosofia Analitica Junior*, 14(2), 135-141.
14. Urazbayeva, M., Feruza, B., Nigora, P., Go‘zal, A., & Mashhura, Q. (2023). Issues of Distribution of Bear Image in Uzbek Novels. *Journal of Advanced Zoology*, 2184-2192.
15. Achilov, N. K. (2022). The image of a historical person and its epical interpretation. *Open Access Repository*, 8(05), 126-132.
16. Achilov, N. (2022). EPIC KNOWLEDGE DECLINE AND FACTORS OF THE EMERGENCE OF FAKE EPOS. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(2), 192-202.